

ARCHEOLOGIA NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM

Droga ku integracji

Obecna struktura Instytutu Archeologii UJ wywodzi się po części z tradycji dwóch uniwersyteckich katedr: Katedry Archeologii Polski oraz Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej, których połączenie w 1971 roku stworzyło podwaliny dla nowego etapu rozwoju archeologii na naszej Uczelni. Był to wówczas swoisty eksperyment w skali całego kraju, zapoczątkowujący integrację programów kształcenia w zakresie archeologii, a także wysiłków badawczych zespołów, działających dotąd raczej oddzielnie w ramach dwóch zasadniczych nurtów (specjalności) ukształtowanych w obrębie tej dyscypliny, tj. archeologii prahistorycznej i średniowiecznej, oraz archeologii śródziemnomorskiej¹. W pewnej części obecny stan jest efektem naturalnego rozwoju placówki na przestrzeni ponad trzydziestu ostatnich lat jej działalności.

Nauczanie archeologii prahistorycznej w polskiej strefie językowej zostało zapoczątkowane właśnie na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1863 roku Józef Łepkowski, późniejszy rektor UJ (w 1886 r.), habilitował się w zakresie archeologii i sztuki średniowiecznej oraz uzyskał tytuł docenta i prawo wykładania. W roku akademickim 1863/1864 rozpoczął więc wykłady zatytułowane *Archeologia sztuki średniowiecznej*. Były one poświęcone tak archeologii, jak i historii sztuki, mówił on bowiem między innymi *O zabytkach słowiańskich i polskich przedchrześcijańskich*, a także omawiał *Charakterystykę średniowiecznych stylów budownictwa, rzeźby i malarstwa*. Fakt ten uważany jest za początek kariery archeologii jako dyscypliny uniwersyteckiej na ziemiach polskich².

W 1866 roku Józef Łepkowski został mianowany profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaś w roku następnym zorganizował tzw. Gabinet Archeologiczny UJ, z bogatymi zbiorami znalezisk archeologicznych ze wszystkich ziem polskich, a także zabytkami z dziedziny sztuki, stanowiący zaplecze dydaktyczne dla prowadzonych wykładów. W Gabinetcie, który w 1870 roku uzyskał lokum w ówczesnym Kolegium Jagiellońskim przy ul. św. Anny, powstała również specjalistyczna biblioteka. W 1867 roku Łepkowski objął też utworzoną dla niego

Katedrę Archeologii UJ (początkowo tymczasową, w 1874 r. przemianowaną na stałą). Swoje doświadczenia zebrane przy organizacji Gabinetu Archeologicznego i gromadzeniu księgozbioru Józef Łepkowski (od 1875 r. jako profesor zwyczajny) przekazywał studentom. Świadczą o tym tytuły wykładów z lat 1868/1869:

Zakres archeologii, jej działy, bibliografia tego przedmiotu, O urządzaniu zbiorów starożytności. Były to również pierwsze na ziemiach polskich wykłady uniwersyteckie z dziedziny muzealnictwa archeologicznego. Gabinet Archeologiczny zorganizowany przez prof. Łepkowskiego doczekał się zresztą bardzo pozytywnej opinii w literaturze europejskiej³. W ten sposób powstało zaplecze dla nowoczesnego (jak na ówczesne warunki) kształcenia w zakresie archeologii⁴.

Józef Łepkowski, świetny organizator, bardzo aktywny na polu gromadzenia zabytków, działacz społeczny, a przede wszystkim znakomity uczony, cieszący się uznaniem wśród archeologów krajowych i europejskich⁵, nie wykształcił jednak podobnego sobie następcy. Stąd też po jego śmierci w roku 1894 działalność dydaktyczna w zakresie archeologii na Uniwersytecie Jagiellońskim została przerwana. Wykłady z archeologii prahistorycznej podjął dopiero po dziesięcioletniej przerwie jeden z uczniów profesora

– Włodzimierz Demetrykiewicz, który habilitował się w 1904 roku⁶.

Pod koniec XIX wieku na Uniwersytecie pojawiła się jednak inna wielka indywidualność naukowa, która odegrała istotną rolę w rozwoju polskiej archeologii. Był nią Piotr Bieńkowski, związany z utworzonym przez prof. Łepkowskiego Gabinetem Archeologicznym. W 1894 roku uzyskał on habilitację, zaś w 1897 roku tytuł profesora nadzwyczajnego i stanowisko kierownika utworzonej przez siebie Katedry Archeologii Klasycznej. Piotr Bieńkowski (od 1905 r. profesor zwyczajny) cieszył się wielkim międzynarodowym uznaniem, głównie jako świetny znawca rzeźby greckiej. Podjął też studia nad zabytkami antycznymi, zgromadzonymi w zbiorach polskich, i poczynił kroki w kierunku rejestrowania i opracowywania znalezisk importów antycznych znanych z ziem polskich. Jako twórca nowego – w warunkach

Portret prof. Józefa Łepkowskiego, mal. L. Łepkowski (wg oryginału K. Romera), olej na płótnie, 1894 r.

Ze zbiorów Muzeum UJ

polских – kierunku badań prof. Bieńkowski rozumiał doskonale uwarunkowania rozwoju i potrzeby reprezentowanej przez siebie dyscypliny. Tak jak we własnych badaniach, również w działaniach zmierzających do wykształcenia nowych specjalistów kładł nacisk na zachowanie więzi z nauką światową i zmierzał do włączenia polskich badaczy w prace wykopaliskowe prowadzone w krajach śródziemnomorskich. Wszystkim swoim uczniom zapewniał możliwość odbycia podróży badawczych i nawiązania odpowiednich kontaktów naukowych. Profesor Bieńkowski sformułował podstawowe zasady działania i zadania badawcze rozwijającej się w warunkach ziem polskich archeologii klasycznej (śródziemnomorskiej), które w zasadniczym zrebie są aktualne po dzień dzisiejszy. Z czasem to właśnie jego uczniowie objęli katedry archeologii klasycznej na innych polskich uczelniach (E. Bulanda we Lwowie – 1916, M.S. Ruxerówna w Poznaniu – 1923, R. Gostkowski w Wilnie – 1937 i K. Bulas w Toruniu – 1946).

Następcą Piotra Bieńkowskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, po jego przedwczesnej śmierci w 1925 roku, został natomiast Stanisław Jan Gąsiorowski, który kierował Katedrą Archeologii Klasycznej UJ w latach 1930–1953. Kontynuował on zamierzenia swojego mistrza, własne zainteresowania w większym stopniu kierując w stronę zagadnień związanych ze sztuką antyczną. Badania nad sztuką grecką prowadził również Kazimierz Bulas, najmłodszy uczeń Piotra Bieńkowskiego. Do największych osiągnięć ośrodka krakowskiego w okresie międzywojennym należy opracowanie przez niego, w ramach międzynarodowego projektu, fascykułów monumentalnej serii „Corpus Vasorum Antiquorum”. Podjęcie tego typu studiów źródłowych i teoretycznych było logiczną konsekwencją organizacyjnych warunków, w jakich uniwersytecka archeologia klasyczna funkcjonowała w okresie międzywojennym, zwłaszcza braku możliwości podejmowania własnych badań terenowych.

Losy archeologii prahistorycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim, po krótkim kryzysie na przełomie XIX i XX wieku, znalazły się od 1905 roku w rękach Włodzimierza Demetrykiewicza, który w tym czasie, po habilitacji, jako docent prywatny rozpoczął wygłaszanie wykładów o tej tematyce. Jego wykłady, ujęte w cykle trzyletnie, uporządkowane były chronologicznie, z zastosowaniem najnowszych wówczas koncepcji w zakresie periodyzacji pradziejów⁷. Wykłady kursowe Demetrykiewicza (uzupełniane zresztą wykładami monograficznymi)⁸ obejmowały praktycznie całokształt pradziejów europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich.

Problemem hamującym jednak rozwój uniwersyteckiej archeologii prahistorycznej (przedhistorycznej) i średniowiecznej był fakt, iż Włodzimierz Demetrykiewicz otrzymał wprawdzie w 1907 roku tytuł profesora nadzwyczajnego, ale bez prawa

głosu na Wydziale Filozoficznym i bez prawa egzaminowania studentów. Słuchacze prahistorii musieli zatem studia kontynuować i kończyć na innych uniwersytetach lub zdawać egzaminy u profesora archeologii klasycznej Piotra Bieńkowskiego. Włodzimierz Demetrykiewicz starał się usilnie o uzyskanie pełnych praw na Uniwersytecie Jagiellońskim dla siebie i uprawianej przez siebie dyscypliny, ale starania te były uporczywie torpedowane przez przedstawicieli innych kierunków na macierzystym Wydziale. Istotne znaczenie miał jednak fakt, iż wśród słuchaczy wykładów Demetrykiewicza⁹ znaleźli się prawie wszyscy archeolodzy polscy, którzy w początkach okresu niepodległości

po pierwszej wojnie światowej podjęli pracę nad organizacją zrębów polskiej prahistorii, na przykład Włodzimierz Antoniewicz (późniejszy profesor Uniwersytetu Warszawskiego), Michał Drewko (konserwator zabytków prahistorycznych na Lubelszczyźnie i w Warszawie), Roman Jakimowicz (w okresie międzywojennym dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, po drugiej wojnie – profesor na Uniwersytecie w Toruniu), Józef Kostrzewski (profesor na Uniwersytecie w Poznaniu i dyrektor Muzeum Archeologicznego w tymże mieście)¹⁰, Leon Kozłowski (profesor na Uniwersytecie we Lwowie) czy wreszcie Józef Żurowski (następca Demetrykiewicza w Krakowie). Wszyscy oni (i wielu innych) w większym lub mniejszym stopniu byli uczniami Włodzimierza Demetrykiewicza. Dopiero po odzyskaniu niepodległości, w 1919 roku, Włodzimierz Demetrykiewicz otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego z pełnymi prawami, a w 1921 roku mianowano go profesorem zwyczajnym. Wówczas też podjął się organizacji Zakładu Archeologii Przedhistorycznej przy nowo utworzonej Katedrze Prehistorii UJ i rozpoczął starania o odzyskanie części zbioru zabytków archeologicznych oraz biblioteki dawnego Gabinetu Archeologicznego, przechowywanych w Katedrze Historii Sztuki, ostatecznie uwieńczone powodzeniem w 1931 roku.

Po przejściu Włodzimierza Demetrykiewicza na emeryturę w 1933 roku, nauczanie archeologii prahistorycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim przejął Józef Żurowski, obok działalności uniwersyteckiej bardzo zaangażowany w badania terenowe i pracę w dziedzinie konserwatorstwa archeologicznego. Do dydaktyki uniwersyteckiej poprzez proseminaria wprowadził on w większym stopniu – jako wytrawny badacz terenowy – elementy kształcenia w zakresie metodyki prac wykopaliskowych i empirycznej znajomości źródeł. Po jego niespodziewanej śmierci w 1936 roku w środowisku krakowskim zabrakło osoby o stosownym statusie naukowym, która mogłaby przejąć schedę po Demetrykiewiczu.

W efekcie Katedrę Archeologii Przedhistorycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim powierzono Tadeuszowi Sulimirskiemu, uczonemu wykształconemu w ośrodku lwowskim¹¹. Ten, poza obowiązkami dydaktycznymi, podjął bardzo aktywne badania

Portret prof. Piotra Bieńkowskiego, mal. Jacek Malczewski, olej na płótnie, 1906 r.

Ze zbiorów Muzeum UJ

terenowe na ówczesnych południowo-wschodnich obszarach Rzeczypospolitej (po Wołyń i Podole), ale wybuch wojny przerwał jego świetnie rozwijającą się działalność naukową w kraju. Tadeusz Sulimirski, mający patriotyczną kartę udziału w walkach o niepodległość z lat 1918–1920, po klęsce wrześniowej wraz z resztkami armii polskiej przedostał się przez Rumunię do Francji, a następnie do Wielkiej Brytanii, kontynuując służbę wojskową na różnych stanowiskach w okresie organizacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Następnie przeszedł do pracy w agendach rządu emigracyjnego. Sławę i uznanie zyskał jednak jako wybitny, europejskiej rangi archeolog, przede wszystkim znawca prehistorii Europy Wschodniej, nieustrudzony społecznik i organizator aktywności naukowej polskiej emigracji, wieloletni rektor Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie¹².

W trudnych latach okupacji odpowiedzialność za losy uniwersyteckiej archeologii prahistorycznej spadła na barki młodszego pokolenia uczniów i współpracowników Włodzimierza Demetrykiewicza oraz Józefa Żurowskiego. Należał do nich przede wszystkim Rudolf Jamka¹³, który zresztą szczęśliwie uniknął aresztowania w czasie pamiętnej akcji gestapo przeciwko profesorom i pracownikom naukowym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Już w 1941 roku Rudolf Jamka wraz z Albinem Jurą podjęli tajne nauczanie prehistorii, zorganizowane następnie w ramach Tajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁴.

Zajęcia te prowadził do końca okupacji, bazując na własnym księgozbiornym i bibliotece Muzeum Archeologicznego w Krakowie, lokal, biblioteka i zbiory Zakładu Archeologii Przechodniowej UJ zostały bowiem zarekwirowane przez okupantów. To właśnie słuchacze tych zajęć, między innymi Maria Trzepak-Cabalska i Stanisław Buratyński, tworzyli wraz z Rudolfem Jamką zręby uniwersyteckiej archeologii prahistorycznej po zakończeniu okupacji¹⁵. Zaraz po wyzwoleniu Krakowa Rudolf Jamka przystąpił do organizacji Zakładu Archeologii Przechodniowej UJ. Udało mu się między innymi otrzymać niewielki lokal na parterze budynku należącego do Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. św. Jana 22 i odzyskać część dawnej biblioteki i zbiorów. Nauczanie w zakresie archeologii prahistorycznej, wznowione wiosną 1945 roku, nawiązywało do systemu stosowanego w latach międzywojennych. Katedra Prehistorii UJ pozostawała jednak nieobsadzona w oczekiwaniu na powrót prof. Tadeusza Sulimirskiego z emigracji. Dopiero w 1950 roku, kiedy stało się jasne, iż Sulimirski zdecydował się na pozostanie w Anglii, Rudolf Jamka objął kierownictwo Katedry Archeologii Przechodniowej UJ (przemianowanej później na Katedrę Archeologii Polski)¹⁶.

W 1950 roku dokonano na polskich uniwersytetach radykalnych zmian systemu kształcenia, wprowadzając – w miejsce oddzielnych studiów w zakresie prehistorii, archeologii klasycznej i etnografii – jednolite studium Historii Kultury Materialnej. Dopiero po trzecim roku tego studium, nasyconego obok zajęć

kierunkowych z archeologii i etnografii przedmiotami ideologicznymi (z zakresu marksizmu, ekonomii politycznej itp.), studenci mogli być kierowani na dalsze dwa lata studiów specjalistycznych: z archeologii prahistorycznej w Poznaniu, archeologii klasycznej w Warszawie i etnografii w Krakowie. Jak w całym szkolnictwie wyższym, również w tym zakresie kształcenie znalazło się pod silną presją ideologiczną, czerpiącą inspirację z wzorców sowieckich. Dzięki postawie profesora Rudolfa Jamki i jego współpracowników (dr Marii Trzepak-Cabalskiej, dr. Stanisława Buratyńskiego i doc. Tadeusza Reymana) atmosfera w Katedrze Archeologii Polski UJ – jak pisze we wspomnieniach profesor Marek Gedl¹⁷ – *pozostała normalna i wolna od prób indoktrynacji politycznej, pomimo nacisków ze strony rozmaitych czynników zewnętrznych i nieodpowiedzialnych prób niektórych studentów inspirowanych przez ówczesne organizacje młodzieżowe i inne czynniki polityczne. Także kierownicy Katedr: Archeologii Klasycznej – prof. Stanisław Gąsiorowski i Etnografii Słowian – prof. Kazimierz Moszyński, uczestniczący w studium Historii Kultury Materialnej, jak też asystenci tych profesorów, zwłaszcza dr Jadwiga Klimaszewska z Katedry Etnografii Słowian, potrafili w trudnym okresie pierwszej połowy lat 50. zachować godną postawę moralną i przekazywać studentom wiedzę nieobciążoną lansowaną przez czynniki rządzące doktryną polityczną. Postawa ta bardzo pomogła*

Prof. Rudolf Jamka

ówczesnym studentom Historii Kultury Materialnej w Krakowie w zachowaniu niezależnych poglądów i utrzymaniu swobodnej atmosfery, wyróżniających korzystnie ówczesny archeologiczny ośrodek krakowski wśród innych ośrodków uniwersyteckich naszego kraju. To świadectwo ówczesnego studenta archeologii UJ najlepiej chyba oddaje złożoną sytuację, panującą zresztą nie tylko na Uniwersytecie Jagiellońskim. Niestety – niektórzy pozytywni bohaterowie tych wydarzeń zapłacili wysoką cenę za swoją godną postawę. Należał do nich prof. Stanisław Gąsiorowski, który po śmierci Piotra Bieńkowskiego od 1930 roku nieprzerwanie kierował Katedrą Archeologii Klasycznej UJ. Po zakończeniu drugiej wojny światowej prof. Gąsiorowski podjął swoje obowiązki profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego jak i dyrektora krakowskiego Muzeum xx. Czarotoryskich. W 1953 roku – z powodów ideologicznych – został pozbawiony Katedry oraz stanowiska w Muzeum xx. Czarotoryskich. Sprawa ta, traktowana jakby wstydliwie, do dziś nie została zresztą wyjaśniona¹⁸.

W 1954 roku na stanowisko kierownika Katedry, już nie Archeologii Klasycznej, a Śródziemnomorskiej, powołana została docent Maria Ludwika Bernhard¹⁹, związana do tej pory z ośrodkiem warszawskim. W swej działalności świadomie nawiązywała do wcześniejszych osiągnięć krakowskiego ośrodka, zwłaszcza do nurtów wyznaczonych przez Piotra Bieńkowskiego, a następnie kontynuowanych przez Stanisława Gąsiorowskiego i Kazimierza Bulasa. Na czołowym miejscu postawiła bowiem badania nad

sztuką grecką, ze szczególnym uwzględnieniem greckiej ceramiki i malarstwa wazowego. Wyrazem tego jest choćby kontynuacja prac nad kolejnymi fascykulami „Corpus Vasorum Antiquorum” oraz monumentalne opracowanie pt. *Historia starożytnej sztuki greckiej* (t. 1–4, 1970–1989), a także podręcznik akademicki *Greckie malarstwo wazowe* (1966). Pod jej kierunkiem wznowione zostały w 1957 roku studia magisterskie w zakresie archeologii śródziemnomorskiej. Profesor Bernhard wykształciła też grupę uczniów (profesorowie Joachim Śliwa, Janusz A. Ostrowski, Krzysztof Ciałowicz, Ewdoksia Papuci-Władyka), którzy dziś decydują o kształcie uniwersyteckiej archeologii śródziemnomorskiej, kultywującej z jednej strony tradycje dorobku Piotra Bieńkowskiego, ale z drugiej – podejmującej działania pozwalające sprostać współczesnym wyzwaniom badawczym.

W ramach przeprowadzonych w 1957 roku zmian w organizacji i programach nauczania przywrócono również samodzielne pięcioletnie studia magisterskie w zakresie archeologii prehistorycznej, prowadzone przez Katedrę Archeologii Polski. W kierowanej nadal przez prof. Rudolfa Jamkę placówce wypracowane zostały wówczas zasady kształcenia i strategii prowadzenia badań, które w pewnej mierze kontynuowane są po dziś dzień przez pokolenia jego starszych i młodszych uczniów. Problematykę dotyczącą prehistorii i średniowiecza prof. Jamka przekazywał studentom w sposób starannie usystematyzowany, zawsze na szerokim (europejskim) tle porównawczym, wpajał zasady budowania krytycznego warsztatu naukowego archeologa, podbudowanego skrupulatnie zgromadzoną wiedzą źródłoznawczą. Odegrał istotną rolę, inspirując swoich uczniów do podejmowania tematów badawczych, ale też dając dużą swobodę w wyborze własnej drogi naukowej. Ogromną wagę przywiązywał do działalności terenowej, wspierając i mobilizując do podejmowania badań wykopaliskowych. Swoją postawą i wielostronną działalnością w znacznym stopniu wpłynął na rozwój krakowskiego ośrodka archeologicznego i badań archeologicznych w południowej Polsce. Walnie przyczynił się też do odtworzenia po wojnie wrocławskiego ośrodka archeologicznego²⁰, serdeczną opieką otaczał również – młody podówczas – rzeszowski ośrodek archeologiczny. Wykształcił grono wybitnych uczniów i równo-

ześnie współpracowników (profesorowie Marek Gedl, Kazimierz Godłowski, Janusz Krzysztof Kozłowski, Bolesław Ginter), którzy swoją działalnością naukową i organizacyjną wywarli istotny wpływ na rozwój, nie tylko zresztą krakowskiej, archeologii prehistorycznej. U schyłku życia, schorowany i tracący siły, żywo interesował się postępami naukowymi i wpłynął na losy zawodowe kolejnego pokolenia uczestników jego seminariów magisterskich, realizujących dziś swoje powołanie na Uniwersyte-

cie Jagiellońskim (profesorowie Piotr Kaczanowski, Michał Parczewski, Jan Chochorowski).

Ukoronowaniem działalności organizacyjnej Rudolfa Jamki, wspieranego przez bliskich mu uczniów, było utworzenie w 1971 roku pierwszego w dziejach szkolnictwa wyższego Instytutu Archeologii UJ. Z dzisiejszej perspektywy można śmiało powiedzieć, iż był to wizjonerski pomysł i udany eksperyment organizacyjny, który dobrze przysłużył się uniwersyteckiej archeologii, zresztą w skali całego kraju. Powstały na bazie różnorodnych doświadczeń, zintegrowany program nauczania stanowił bowiem bogatą ofertę edukacyjną, atrakcyjną dla młodych adeptów archeologii. Stworzył też możliwość bliskiej współpracy naukowej między tradycyjnie ukształtowanymi dyscyplinami/specjalnościami, wzajemnego wzbogacania warsztatu naukowego w atmosferze pragmatycznej wymiany doświadczeń, a także bieżącego podejmowania problemów badawczych na pograniczach obydwu

Ze zbiorów Muzeum UJ

Portret prof. Marii Ludwiki Bernhard, mal. Grażyna Korpal, olej na płótnie, 1982 r.

dziedzin archeologii, pozwalającego na kompleksową obserwację analizowanych zjawisk. Dobrze wpisywał się też w powszechne tendencje zacierania się granic pomiędzy dyscyplinami naukowymi, poszukiwania nowych perspektyw badawczych na obrzeżach własnej dyscypliny, intensyfikacji badań interdyscyplinarnych i tworzenia globalnych metodologii. Profesor Rudolf Jamka został też mianowany pierwszym dyrektorem nowo powstałego Instytutu, ulokowanego w jego nowej siedzibie – budynku Collegium Minus przy ul. Gołębiej 11²¹. Jednym z pierwszych poważniejszych sukcesów organizacyjnych Instytutu Archeologii UJ było pełnienie w latach 1976–1984 funkcji krajowego koordynatora resortowych programów badawczych w zakresie archeologii prehistorycznej i średniowiecznej²².

Jan Chochorowski

¹ Tendencja ta została później podjęta na innych uczelniach i dziś jest normą typową dla polskiej archeologii uniwersyteckiej.

² M. Gedl, *Kierunek archeologii Polski na Uniwersytecie Jagiellońskim przed 1945 rokiem*, „Światowit”, t. 32, 1971, Warszawa, s. 187–197.

³ A. Kohn, *Das archäologische Cabinet der Jagiellonischen Universität in Krakau*, „Zeitschrift für Ethnologie”, t. 9, 1877, Berlin, s. 151–155.

⁴ M. Gedl, *Józef Lepkowski jako nauczyciel akademicki*, „Opuscula Musealia”, t. 8, 1996, Kraków, s. 47–54.

⁵ Świadczy o tym fakt, iż był powoływany na członka wielu towarzystw naukowych, zwłaszcza archeologicznych i antropologicznych: w Wiedniu, Berlinie, Wrocławiu, Królewcu, Pradze, Norymberdze, Wilnie i Poznaniu. W 1872 r. brał udział w obradach Międzynarodo-

wego Kongresu Antropologii i Archeologii Prehistorycznej w Brukseli, w 1876 r. został wybrany wiceprezydentem VIII Międzynarodowego Kongresu Archeologii i Antropologii Prehistorycznej w Budapeszcie i członkiem zagranicznym Akademii w Peszcie. Od 1873 r. był członkiem czynnym Akademii Umiejętności w Krakowie. Utrzymywał ponadto bardzo rozległe kontakty naukowe, podróżując (m.in. w latach 1856–1858 – Francja i Niemcy) czy to prowadząc korespondencję z zagranicznymi towarzystwami naukowymi. Jego prace przedstawiał m.in. Rudolf Virchow na posiedzeniu Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte.

⁶ Działalność dydaktyczną w dziedzinie historii sztuki kontynuował natomiast prof. Marian Sokołowski, również jeden z uczestników wykładów J. Lepkowskiego.

⁷ Świadczy o tym tematyczny układ i kolejność wykładów, obejmujących całość pradziejów w kolejności chronologicznej. Po pierwszym, zatytułowanym *Początki kultury i starsza*

epoka kamienna, następowały kolejno: *Kultury epoki brązowej i tzw. hallstattskiej ze szczególnym uwzględnieniem wykopalisk na ziemiach polskich, Kultura celtycka (La Tène) i okres wpływu Cesarstwa Rzymskiego u ludów przedhistorycznych Europy, Okres wędrówek ludów i końcówka epoki przedhistoryczna w świetle wykopalisk.*

⁸ Dotyczyły one na przykład początków sztuki u ludów przedhistorycznej Europy czy też ziemi krakowskiej w czasach przedhistorycznych. Stopniowo Demetrykiewicz poruszał w nich szczególnie dyskutowane problemy, np.: *Figury kamienne tzw. bab w Azji i Europie i stosunek ich do mitologii słowiańskiej* (1909), *Przegląd typów wykopalisk przedhistorycznych na ziemiach polskich* (1911/1912), *Kultura Słowian u schyłku czasów przedhistorycznych w świetle wykopalisk*. Zob.: M. Gedl, *Działalność dydaktyczna Włodzimierza Demetrykiewicza na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Materiały Archeologiczne”, t. 25, 1990, Kraków, s. 220–223.

⁹ Średnio w jego zajęciach dydaktycznych uczestniczyło około 30 osób.

¹⁰ Jeden z największych autorytetów naukowych i moralnych w dziejach polskiej archeologii, wybitny uczyony i organizator nauki, pierwszy badacz Biskupina, gorący zwolennik autochtonizmu Słowian na zajmowanych przez nich terytoriach w dorzeczu Odry i Wisły, twórca koncepcji dotyczącej „prasłowiańskości” tzw. kultury lużyckiej (1300–300 przed Chr.) i Biskupina, prześladowany w czasie wojny przez Niemców, po wojnie szykanowany przez komunistyczne władze. Do śmierci w 1969 r. miał wielki wpływ na kształt polskiej archeologii prahistorycznej i średniowiecznej, uważany za twórcę „polskiej szkoły archeologicznej” (zob.: *Enzyklopedisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Band I, Prag 1966, s. 631, oraz Band III – Addenda, Praha 1998, s. 184).

¹¹ Doktorat w zakresie prawa na Uniwersytecie Jana Kazimierza w 1924 r.; w latach 1924–1929 słuchacz wykładów profesorów: Leona Kozłowskiego z zakresu archeologii, Jana Czekanowskiego z zakresu antropologii i Adama Fiszerę z zakresu etnologii; w 1929 r. doktorat z filozofii w zakresie prahistorii i antropologii; w 1931 r. habilitacja w zakresie prehistorii. W 1931 r. zastąpił na Katedrze Prehistorii UJK profesora Leona Kozłowskiego, który w tym czasie zaangażował się w działalność polityczną (poseł, minister reform rolnych, premier). Po przeniesieniu się do Krakowa w 1937 r. mianowany profesorem nadzwyczajnym.

¹² Pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego poświęcona została księga wydana niedawno przez IA UJ (*Kimmerowie. Scytowie. Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego*, red. J. Chochorowski, Kraków 2004, ss. 481).

¹³ Doktorat w 1932 r. u profesora Włodzimierza Demetrykiewicza, habilitacja w 1947 r. w zakresie prehistorii Polski.

¹⁴ R. Jamka, *Urywki z okupacyjnych wspomnień archeologa*, [w:] *Alma Mater w podziemi*, Kraków, 1964, s. 208–212.

¹⁵ Istotną rolę odegrał tu też docent Tadeusz Reyman, dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie, prowadzący zajęcia z muzealnictwa.

¹⁶ Profesorem zwyczajnym został mianowany dopiero w 1963 r. Zob. też: M. Gedl, *Katedra Archeologii Polski Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1945–1967*, „Świątowi”, t. 30, Warszawa, 1969, s. 249–257.

¹⁷ M. Gedl, *Rudolf Jamka (1906–1972)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, Kraków 2000, s. 490.

¹⁸ J.A. Ostrowski, *Stanisław Jan Gąsiorowski (1897–1962)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński...*, *op.cit.*, s. 365.

¹⁹ Nominację na docenta uzyskała w 1954 r., na profesora nadzwyczajnego w 1957 r., zaś profesurę zwyczajną otrzymała w 1982 r. Katedrą, a później Zakładem Archeologii Śródziemnomorskiej w ramach powstałego w 1971 r. Instytutu Archeologii UJ, kierowała od 1978 r. Po jej przejściu na emeryturę kierownictwo Zakładu przejął prof. Joachim Śliwa.

²⁰ Jak pisze prof. M. Gedl [w:] *Rudolf Jamka (1906–1972)*, *Uniwersytet Jagielloński...*, *op.cit.*, s. 488–489: *Zaraz po wywołaniu Rudolf Jamka brał udział w zabezpieczeniu zbiorów muzealnych, zwłaszcza archeologicznych, początkowo na Górnym Śląsku, a potem w miarę przesuwania się frontu na zachód, także na Dolnym Śląsku. Działalność ta była bardzo niebezpieczna, ale doprowadziła do uratowania i zabezpieczenia wielu obiektów zabytkowych, zbiorów muzealnych i zasobów archiwalnych. Profesor Jamka wspominał niekiedy o przeżyciach polskiej ekipy, którą współtworzył, gdy żołnierze radzieccy rabowali i palili domy w śródmieściu Prudnika, i o szczęśliwym uniknięciu rozstrzelania w byłym opactwie w Lubiążu koło Wołowa. Odkrywano i zabezpieczano zbiory muzealne ukryte przez Niemców w różnych miejscowościach na Śląsku. Zabytki archeologiczne gromadzono w ocalałym od zniszczenia budynku na pl. Wolności we Wrocławiu. [...] W bardzo trudnych warunkach, borykając się z chorobą płuc, której nabawił się w latach okupacji, R. Jamka zorganizował Muzeum Prehistoryczne we Wrocławiu, którego został dyrektorem, i już w czerwcu 1946 r. otworzył pierwszą na terenie polskiego Wrocławia wystawę poświęconą pradziejom Śląska. Równoległe z organizacją Muzeum Prehistorycznego przystąpił do tworzenia Zakładu Prehistorii na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie zajęcia dydaktyczne z tego przedmiotu rozpoczęto w początkach grudnia 1945 r. Rudolf Jamka podjął też w 1946 r. pierwsze polskie badania wykopaliskowe na terenie Dolnego Śląska, we Wrocławiu na Ostrowie Tumskim, a od 1948 r. – zakrojone na dużą skalę – badania wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu. W międzyczasie, w 1947 r., habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie prehistorii Polski. W 1949 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie Wrocławskim.*

²¹ Był nim jednak krótko, bowiem po ciężkiej chorobie zmarł 6 kwietnia 1972 r. Funkcję dyrektora objął po nim prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski (1972–1976), a następnie: prof. Kazimierz Godowski (1976–1990), prof. Janusz A. Ostrowski (1990–1996) i od 1996 r. prof. Jan Chochorowski.

²² Funkcję kierownika tych programów piastował prof. Janusz K. Kozłowski, zaś funkcję sekretarza prof. Piotr Kaczanowski.

INSTYTUT ARCHEOLOGII UJ

Przeszłość – terażniejszość – przyszłość

Instytut Archeologii UJ, wchodzący w skład Wydziału Historycznego, w swej obecnej strukturze posiada sześć zakładów: Zakład Archeologii Epoki Kamienia, Zakład Archeologii Epoki Brązu, Zakład Archeologii Epoki Żelaza, Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych, Zakład Archeologii Egiptu i Bliskiego Wschodu, Zakład Archeologii Klasycznej. W obrębie Instytutu działają ponadto (samodzielnie lub w powiązaniu z określonymi zakładami¹⁾) trzy pracownie: Pracownia Archeologii Nowego Świata, Pracownia Archeometalurgii i Konserwacji Metalu oraz Pracownia Źródłoznawstwa Archeologicznego. Instytut posiada również dwie biblioteki: Bibliotekę Archeologii Prahistorycznej i Średniowiecznej oraz

Sala wykładowa w Instytucie Archeologii po remoncie

Bibliotekę Archeologii Śródziemnomorskiej, a także bogate zbiory naukowo-dydaktyczne liczące kilkadziesiąt tysięcy zabytków, w tym zgromadzone jeszcze w XIX wieku kolekcje zabytków pochodzących z utworzonego w 1867 roku tzw. Gabinetu Archeologicznego UJ.

Pierwotna struktura Instytutu była w dużej mierze spadkiem po obydwu wcześniej istniejących katedrach. Początkowo w jego obrębie utworzono Zakład Archeologii Polski, Zakład Archeologii Powszechnej i Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej. Z czasem (w latach 80. ubiegłego stulecia) wprowadzono jednak – bardziej adekwatny dla zakresu badań realizowanych przez badaczy zajmujących się archeologią prahistoryczną i średniowieczną – podział na zespoły